

Wojciech A. Łonak
(Polska)

PROPAGANDOWA FUNKCJA PIENIĄDZA ZASTĘPCZEGO NA PRZYKŁADZIE EMISJI GORZOWA ŚLĄSKIEGO

Pieniądz zastępczy jako młodszy brat pieniądza może w zasadzie pełnić wszystkie jego podstawowe funkcje, jedne w pełnym, inne w minimalnym zakresie. Ostatnie sto lat jego historii ujawniły także nowe jego funkcje.

Przypomnijmy, kilka podstawowych funkcji pieniądza. W kategorii ekonomicznej jest on środkiem wymiany od chwili, kiedy w rozwoju społeczeństw pojawiła się nadwyżka produktów, które można było przeznaczyć do wymiany. Jest również miernikiem wartości, kiedy trzeba zapłacić za usługę lub inne dobro. Jest wreszcie środkiem tezauryzacji. W kategorii społecznej pieniądz pełni funkcje motywacyjne, ale też dezintegracyjne. Może wreszcie pełnić funkcję informacyjną o emitencie-państwie, w którym został emitowany; propagować jakieś idee, wpływać na zachowanie społeczeństwa i wskazywać cele do osiągnięcia.

Najpełniej funkcje te realizowała moneta kruszcowa, przez dwa i pół tysiąca lat najpowszechniejsza forma pieniądza w kulturze europejskiej i basenu Morza Śródziemnego. Sytuacja zmieniła się w okresie nowożytnym, kiedy pojawił się pieniądz podwartościowy, a później pieniądz papierowy. Ten ostatni po raz pierwszy w XVI wieku w niderlandzkiej Lejdzie, a w Polsce u schyłku wieku XVIII podczas insurekcji kościuszkowskiej.

Pieniądz papierowy był już pieniądzem kredytowym. Podczas kryzysów występował na ograniczonym obszarze i w ograniczonym czasie. Wówczas był jeszcze objęty gwarancją emitenta. Wkrótce kolejne emisje takich pełnych gwarancji nie miały. Ostatecznie z dniem 1 sierpnia 1914 r. bank II Rzeszy zawiesił możliwość wymiany banknotów na złoto¹. I tak już pozostało do dzisiaj. Gwarantem emitowanych znaków pieniężnych jest obecnie państwo i ono określa wartość pieniądza i jego siłę nabywczą.

Pieniądz zastępczy, jak wskazuje na to jego przymiotnikowa forma, zastępuje pieniądz oficjalny. Pojawia się w czasach wojen i kryzysów, kiedy na rynku pieniężnym następuje destabilizacja, a brak oficjalnie emitowanego pieniądza utrudnia lub wręcz uniemożliwia realizację podstawowej jego funkcji – wymiany handlowej. Takie przypadki miały miejsce w XVI w. w oblężonym Gdańsku i w początkach XIX w Zamościu i Kołobrzegu. Były to zawsze emisje ograniczone w przestrzeni i czasie z możliwością wymiany tego pieniądza na kruszcowy. Podobnie było z emisjami papierowego pieniądza zastępczego.

Pełnej, wyczerpującej definicji pieniądza zastępczego, nie ma do dzisiaj. Być może powodem tego jest występowanie pieniądza zastępczego w różnych okresach chronologicznych, na różnych obszarach kultury europejskiej przez różnych emitentów. W przeszłości i do dzisiaj wielu historyków woli używać definicji opisowych, oczekując zapewne czasu, kiedy pełny zakres tematu zostanie przede wszystkim rozpoznany, zinventoryzowany i opisany.

W latach 1914-1924 na terenie Niemiec zjawisko emisji papierowego pieniądza zastępczego przybrało rozmiary niespotykane. Stąd też tam pojawiły się pierwsze próby jego

1 W. Lesiuk, *Pieniądz zastępczy na Śląsku 1914-192*, Opole 1969, s. 25-26.

definicji. *Gablers Wirtschafts Lexikon* określa, że „pieniądz zastępczy wydawany (jest) w okresie kryzysów gospodarczych, przy wadliwej polityce walutowej: zwłaszcza pieniądz, który w okresie inflacji 1922-1924 wydawany był przez miasta, powiaty, związki publiczne i inne w celu przezwyciężenia panujących tam niedostatków pieniężnych”². Pod koniec lat 60 XX wieku Wiesław Lesiuk zaproponował nową definicję, według której „pieniądz zastępczy to wszelkie czasowo i przestrzennie ograniczone w swej ważności i cyrkulacji znaki pieniężne w formie monet lub bonów, emitowane przez z reguły nieuprawnionych do tego wystawców urzędowych i prywatnych w celu zastąpienia brakujących w obiegu określonych nominałów pieniądza oficjalnego”³. Z wielu względów nie cieszył się papierowy pieniądz zastępczy uznaniem numizmatyków i naukowców. Dopiero ostatnie półwiecze dokonało przełomu w tym nastawieniu. Pojawił się szereg publikacji o charakterze źródłowym a także analitycznym. W pierwszym rzędzie wymienić tu trzeba Janusza Kujata, z szeregiem jego artykułów przyczynkarskich oraz syntezą. Czytamy w niej, że „pieniądem zastępczym (będą) wszelkie ograniczone czasowo i przestrzennie w swojej cyrkulacji znaki pieniężne w formie monet lub bonów, emitowane z powodów rynkowych na odmiennych zasadach niż pieniądz państwowy”⁴. Każda z przytoczonych tu definicji ma jednak jakieś luki.

Bezpośrednią przyczyną emisji pieniądza zastępczego na Śląsku była psychoza wywołana konfliktem pomiędzy monarchią Austro-Węgierską a Serbią i wybuch I wojny światowej. Panika, która opanowała społeczeństwo, zdjęła z obiegu pieniężnego monety srebrne, a później wszystkie, nawet te bite ze stopów metali nieszlachetnych. Ogromny ubytek banknotów i monet wywołał na rynku chaos. Brak pieniądza był tak dokuczliwy, że dezorganizował życie zwykłym obywatelom, paraliżując handel. Zaistniały klasyczne przyczyny wymagające interwencji. W tej sytuacji wiele zarządów gmin wiejskich i magistratów miast na Śląsku, już w początkach sierpnia, a więc tuż po wybuchu wojny wyemitowało pieniądz zastępczy w przedziale 50 fenigów – 10 marek. Pieniądz ten, obliczony na doraźną poprawę w ruchu płatniczym, był bardzo prymitywny. Często wykonywano go odręcznie na papierze kiepskiej jakości lub na tekturze. Później używano do tego celu maszyn do pisania i dopiero w końcu wykonywano go techniką typograficzną w drukarniach. Uwierzytelnione były te bony pieczęciami gminnymi lub magistrackimi i podpisami jednego lub kilku urzędników.

Obawiając się niekontrolowanego rozwoju sytuacji i w celu zapewnienia państwu nadzoru nad ilością i wielkością emisji tego pieniądza, Parlament II Rzeszy Niemieckiej uchwalił ustawę, na mocy której wydawcy tego pieniądza mogli emitować go do maksymalnej wartości nominalnej 100 marek i całkowitego nakładu w skali państwa 150 milionów marek. Tym samym pieniądz ten potraktowano jako „nadzwyczajne znaki pieniężne”. Były one honorowane przez urzędy państwowe i komunalne, spełniając w obiegu rolę pełnoprawnych środków płatniczych. Nadmienmy jeszcze, że każda emisja tych bonów teoretycznie ważna była przez krótki okres i po nim powinna być wycofana z obiegu i zniszczona.

W tej dużej, liczącej kilka lat emisji zastępczych znaków pieniężnych, wyróżnić można cztery okresy. Bardzo wysokimi nakładami cechował się pierwszy rok wojny. Rok później te edycje są już znikome. W 1916 r. ponownie rośnie edycja pieniądza zastępczego, a lata

2 *Gablers Wirtschafts Lexikon*, Wiesbaden 1958, 2. Aufl. Bd. 2, s. 2091.

3 W. Lesiuk, *op. cit.*, s. 15.

4 J. A. Kujat, *Rozważania nad typologią pieniądza zastępczego*, Studia Śląskie 2001, t. LX, s. 134.



1917-1918 przynoszą największą liczbę emisji – to okres drugi. Kolejne dwa-trzy lata charakteryzują się w miarę średnim poziomem emisji, zwiększa go dopiero rozwijająca się inflacja. Zwrócić też trzeba uwagę na specyfikę rejencji opolskiej w 1921 r. Był to okres przygotowań do plebiscytu, a później wybuchło III Powstanie Śląskie. Wydarzenia te spowodowały wzrost emisji pieniądza zastępczego na tym obszarze⁵. Ostatni okres obejmuje lata 1922-1924, charakteryzujące się zduszeniem inflacji i spadkiem emisji pieniądza zastępczego do zera.

5 W. Lesiuk, *op. cit.*, s. 67

Emitentów pieniądza zastępczego. w skali Niemiec były trzy grupy. Pierwszą stanowili wystawcy urzędowi: wydziały powiatowe, magistraty, zarządy gmin wiejskich, banki miejskie, główne kasy miejskie, miejskie kasy oszczędnościowe, dyrekcje kolei, miejskich gazowni i tramwajów oraz komendantury obozów jenieckich⁶. Do grupy drugiej należeli wystawcy prywatni – m.in. dyrektorzy zakładów przemysłowych, właściciele ziemscy, spółki akcyjne, związki kupieckie, właściciele sklepów, restauracji i hoteli oraz szereg różnorodnych organizacji i stowarzyszeń⁷. Pomijam trzecią grupę wystawców wojskowych, których na terenie rejencji opolskiej brakowało⁸.

Szczególnie interesująca jest emisja pieniądza zastępczego Gorzowa Śląskiego. Miasto, a właściwie miasteczko Gorzów Śląski, było drugim co do wielkości w powiecie oleskim. Było położone przy granicy z Rosją, a od 1918 r. z Polską. Liczyło około 1,5-2 tysięcy mieszkańców i miało charakter rolniczy. Brak tu było przemysłu, zaś ludność zajmowała się uprawą ziemi, hodowlą i na niewielką skalę przetwórstwem. W całym powiecie, może za wyjątkiem miast, istniał relatywnie silny żywioł polski, optujący za Polską, szczególnie po 1918 r., kiedy to 15 kilometrów od miasta, za graniczną Prosną odrodziło się państwo polskie. Podkreślając rolniczy charakter miasta i powiatu, zwracam uwagę na specyfikę obszarów wiejskich, na których większą rolę odgrywa wymiana towarowa. Brak pieniądza w takich obszarach nie jest tak dokuczliwy. Najlepszym tego dowodem jest, że w całym powiecie papierowy pieniądz zastępczy emitowało tylko Olesno. Drugim przypadkiem jest pieniądz Gorzowa Śląskiego.

Magistrat Gorzowa Śląskiego wydał dwie edycje papierowego pieniądza zastępczego. Emitowano je w kolorze, na dobrym kartonie, o starannej szacie graficznej. Pierwsza edycja pieniądza miała miejsce 20 marca 1921 r. i obejmowała trzy nominały (50, 75 i 100 pf.), a każdy z banknotów posiadał sześć odmian. Druga edycja ukazała się 24 maja 1921 roku i również składała się z trzech nominałów i sześciu odmian⁹. Wymiary banknotu (kartonika) 9,1 x 6,1 cm.

Awers wszystkich banknotów zastępczych był podobny. Płaszczyzna banknotu ujęta w ozdobne ramy, podzielona została na trzy pionowe pola. Na środkowym w otoku umieszczono herb Gorzowa, przedstawiający skaczącego jelenia w lewo. Wokół herbu znajduje się kółko z legendą: „STADT LANDSBERG O/S + 1241 +”, („MIASTO GORZÓW ŚLĄSKI na GÓRNYM ŚLĄSKU +1241 +” – data założenia miasta). Poniżej w prostokątnej ramce napis: „Dieser Schein wird bis zum 1. März 1922 bei Kämmererkasse eingelöst Landsberg O/S AM 20. März 1921 Volksabstimmung: 93% Deutsch Der Magistrat, dwa podpisy”.

W tłumaczeniu napis brzmiał: „Niniejszy bon wycofany zostanie do 1 marca 1922 r. przez kasę miejską Gorzowa. 20 marca 1921 r. Plebiscyt 93% dla Niemiec”. Oba pionowe skrajne pola awersu zawierały u góry nominały banknotu, poniżej rysunek przedstawiający graniczną rzekę Prosnę ze słupem granicznym – niemieckim na lewym brzegu i polskim na brzegu prawym.

W drugiej edycji banknotów zastępczych Gorzowa napis w ramce poniżej herbu miasta częściowo został zmieniony. To jedno zmienione zdanie w tłumaczeniu brzmiało:

6 W. Lesiuk, *op. cit.*, s. 17.

7 Ibidem.

8 Ibidem.

9 W. Lesiuk, *Pieniądz zastępczy w Oleśnie i Gorzowie Śląskim w latach 1914-1922*, „Głos Olesna”, Rocznik 1968, s. 64.

„Gorzów Śląski 24 maja 1921 r. Uwolnienie od polskich powstańców”. Każdy banknot w dolnym narożniku prawego pola posiadał pięciocyfrowy numer.

Rewersy banknotów występują w odmianach. Najciekawszy z nich, a jednocześnie najbardziej bałamutny, przedstawia, na polu środkowym hufiec rycerski. Na czele hufca znajduje się konny rycerz w zbroi z obnażonym mieczem i tarczą, na której znajduje się herb Gorzowa; za nim jest pieszy orszak zbrojnej czeladzi z rozwiniętym proporcem, wędrujący przez ośnieżone pole. Inskrypcja poniżej brzmi: „HEINRICH V. LANDSBERG ZIEHT D. MONGOLEN ENTGEGEN U. BESIEGT SIE IM JAHRE 1433”. W tłumaczeniu inskrypcja brzmi: „Henryk z Gorzowa pociągnął przeciwko Mongołom i pokonał ich w 1433 r.”. Na obu skrajnych polach widać wiązki oręża z wkomponowanym w nie nominałem bonu – 1 MK (1 marka). Informacja przekazana na rewersie banknotu jest nieprawdziwa. Nie odnotowano w kronikach miasta rycerza o podobnym imieniu, brak również w historii Śląska wyprawy przeciwko Mongołom w 1433 r. Na dodatek, orientując banknot według stron świata, narysowany na nim rycerz kieruje się na zachód, a nie na wschód, skąd przybywały najazdy mongolskie. Celem autora rysunku było podnieść zasługę rycerstwa niemieckiego w obronie mieszkańców i opiekuńczy charakter administracji niemieckiej. Nadmienmy jeszcze, że w okresie zimy wojen w zasadzie nie prowadzono. Banknot ten można jednoznacznie uznać za ulotkę propagandową.

Najbardziej typową ulotką propagandową jest kolejny banknot zastępczy Gorzowa. W centralnym, największym polu zamieszczone jest propagandowe hasło w postaci czterowiersza. Oba pionowe pola zewnętrzne zawierają jedynie nominały banknotu i ozdobne graficzne elementy. Na poziomym pasku u góry i u dołu banknotu znajduje się inskrypcja: „Gold und Silber siehst nich mehr – Alle Kassen sind jetzt leer (u góry) i (w dole) Es hat Geltung nur Allen, leider Gottes nur der Schein!”. W tłumaczeniu tekst ten brzmi: „Złota i srebra nie ujrzysz już więcej – obecnie wszystkie kasy są puste. Niestety, za sprawą Boga, wartość ma jedynie ten bon”. Na polu środkowym znajduje się stylizowana gotycka litera D, która rozpoczyna każdy z czterech wersów. Całość brzmi:

<i>Deutsch im Herzen,</i>	<i>Niemcami w sercach,</i>
<i>Deutsch im Lieben,</i>	<i>Niemcami w miłości,</i>
<i>Deutsch gesinnt u.</i>	<i>Niemcami w duchu i</i>
<i>Deutsch geblieben.</i>	<i>Niemcami pozostaliśmy.</i>

Zacytowany tutaj czterowiersz pozostaje typowym dla przedplebiscytowej propagandy głoszonej przez administrację niemiecką na obszarze, na którym dojść miało do głosowania, które zadecydować miało o przynależności tej części Górnego Śląska.

Inny, również tekstowy rewers pierwszej edycji banknotów zastępczych Gorzowa, wygląda następująco. Rewers jest podzielony na dwa nierówne pola. Prawe, większe zawiera zapisany gotyckim pismem czterowiersz. Mniejsze lewe, posiada jedynie nominał banknotu i napis na ozdobnej wstędze: „Notgeld der Stadt Landsberg in Oberschlesien”. Tekst w polu środkowym brzmi:

<i>Nur Ehrlichem Schaffen</i>	<i>Tylko rzetelna robota</i>
<i>Kann bringen Glück.</i>	<i>może przynieść szczęście.</i>
<i>Nur Arbeit bringt Freude,</i>	<i>Tylko praca przynosi radość,</i>
<i>Bringt Frieden zurück.</i>	<i>przynosi na powrót pokój.</i>

Ten banknot a właściwie polityczna ulotka wzywa do pracy, która ma uczynić miejscową ludność szczęśliwą w Republice Weimarskiej.

Bardzo obraźliwy w swej wymowie jest kolejny banknot zastępczy. Posiada on rewers

podzielony na trzy pola. W największym środkowym, widzimy parterowy budynek stojący w szeregu innych, ustawiony szczytem do ulicy. Nad wejściem do budynku wisi szyld o treści: „GASTHAUS U. AUSSPANNE”, natomiast poniżej obrazka znajduje się w ramce inskrypcja: „Lomnitz Hotel das polnische Hauptquartier v. 4 b. 24 Mai 1921”. Podpis pod rysunkiem brzmi „Hotel Lomnitz siedziba Polaków od 4 do 24 maja 1921”. Na obu bocznych polach przedstawione są dwie postaci, obie w cywilnych ubraniach z czapkami na głowach. Pod stopami mają słownie wypisany nominał banknotu: EINE MARK (jedna marka). Postać po lewej stronie ma na plecach karabin, za pasem granaty, dodatkowo jeden granat trzyma w prawym ręku. Postać po prawej trzyma karabin w lewej ręce a pistolet w prawej, za pasem ma również granaty. Wzdłuż zewnętrznej krawędzi obu skrajnych pól widać napis: „DURCH INSURGENTEN UND POLNISCHE BANDITEN (po lewej) i HABEN WIR LANDSBERGER VIEL GELITTEN (po prawej)”. W tłumaczeniu „Przez powstania i polskich bandytów // wiele żeśmy się gorzowanie nacierpieli”.

Banknot ten jest brutalną, obraźliwą w swej wymowie ulotką propagandową. Hotel „Lomnitz” znajdował się w Bytomiu i był siedzibą Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego dla Górnego Śląska od 19.02.1920 r., i był budynkiem piętrowym, stojącym w szeregowej zabudowie przy ulicy. Przedstawiony na banknocie budynek pomimo podpisu nie jest tym, za który go uznano. Zapewne rysownikowi chodziło o zdyskredytowanie wizerunku słynnego „Hotelu Lomnitz”, potwierdza to napis (szyld) na nim zamieszczony, który w tłumaczeniu brzmi: „Zajazd do wyprężania i pojenia koni”. W dodatku końcowa część napisu wybiega w przyszłość. Jeśli przyjąć, że banknot został emitowany 20 marca 1921 r., to skąd w tym napisie daty „4-24 maja 1921 r.”.

Najbardziej wymownym przykładem politycznej propagandy jest banknot, którego rewers ujęty jest w ozdobną wstęgę i podzielony na trzy nierówne pola. Środkowe przedstawia płonący dom, a jęzory ognia sięgające nieba układają się w znak zapytania. Na tle zaoranego pola biegnie napis: „Die oberschlesische Frage... kann nich gelöscht werden”, można to tłumaczyć „Problem górnośląski nie może zostać ugaszony”. Na lewym polu rewersu rolnik przy pługu, zapewne właściciel płonącego domu, unosi do góry ręce w bezsilnej rozpacz. Na polu prawym znajduje się żołnierz przy karabinie maszynowym, skierowanym w stronę rolnika. Na polu środkowym powtórzono nominał banknotu, a na wstędze umieszczono napis: LANDSBERG IN OBERSCHLESSEN. Wymowa ulotki jest jednoznaczna, tym problemem był plebiscyt, powstania śląskie i dążenia Górnoszlązaków do powrotu do Macierzy. Problemem była również obecność wojsk koalicyjnych francuskich żywiących sympatię do tych dążeń. Ich obecność to właśnie przeszkoda w rozwiązaniu problemu przynależności Górnego Śląska.

Kolejny banknot w podobnym trójęściowym układzie przedstawia na środkowym polu rewersu potyczkę pomiędzy Polakami z przygranicznego Szyszkowa ze strażą obywatelską Gorzowa, broniącą spokoju mieszkańców miasta. Poniżej znajduje się legenda: Ei wie gings in Landsberg zu – Dresche bekamen die Polen, laufer mus sten sien. Szyskov zu, dass sie verloren die Sohlen. W tłumaczeniu brzmi: „Oj, co to się w Gorzowie działo, lanie Polacy takie dostali, uciekać do Szyszkowa musieli, że po drodze podeszwy gubili”.

Na obu bocznych polach widać nominał banknotu – 1 MARK i ozdobne elementy.

Na kolejnym banknocie, na środkowym polu na pierwszym planie znajduje się droga, na niej szlaban graniczny i słup z białym orłem, za nim Polska. Widzimy puste zaśnieżone pola i kruki krążące ponad nimi. Wymowa banknotu jest jednoznaczna: w przypadku przyłączenia do Polski tej części Górnego Śląska, mieszkańców czeka ciężka egzystencja,

o głodzie i chłdzie. Podobnie jak poprzednio na obu bocznych polach nominał banknotu – 1 MARK wśród ozdobnych elementów.

Pozostała grupa siedmiu banknotów zastępczych Gorzowa przedstawia wszystkie cztery pierzeje rynku gorzowskiego, tak jak wyglądały w początkach XX wieku. Jest to materiał ikonograficzny tym cenniejszy, że część z tych budowli już nie istnieje. Na kilku innych bonach widzimy fragmenty zabudowy śródmieścia.

Można dokonać szacunkowych obliczeń wartości obu emisji gorzowskich. Przy założeniu, że Gorzów emitował 15 typów papierowego pieniądza zastępczego w obu emisjach po 100 tys. nakładu każdego banknotu, i po trzy nominały, czyli 2,25 marki, w sumie daje to kwotę 3375 tys. marek. Jak na niewielkie przygraniczne miasto, kwota ta wydaje się olbrzymia. Można założyć oczywiście, że emitowano mniejszą ilość tych banknotów. Ale ile? Stąd pierwszy wniosek: pilna jest potrzeba pełnej inwentaryzacji zasobów pieniądza zastępczego i poszukiwania archiwalne nie tylko w Polsce ale i w archiwach niemieckich.

Zaprezentowany materiał pokazał, że emitowany przez Gorzów Śląski papierowy pieniądz zastępczy nie pełnił swojej podstawowej funkcji środka wymiany. W 1921 r. sytuacja na rynku pieniężnym w powiecie oleskim, a nawet w całej rejencji opolskiej, była stabilna. Pieniądza zdawkowego nie brakowało. Z tego powodu na całym Śląsku liczba emisji pieniądza zastępczego w 1921 r. spadła. Natomiast na obszarze plebiscytowym utrzymała się na dotychczasowym poziomie¹⁰, a nawet wzrosła w okresie przed plebiscytem i podczas III Powstania Śląskiego. Faktem jest, że papierowy pieniądz zastępczy z tego terenu same władze państwowe uznały za formę agitacji politycznej¹¹.

Elementy propagandy politycznej na papierowym pieniądzu zastępczym Gorzowa nie są zjawiskiem nowym. Występowały już wcześniej na innych obszarach Górnego Śląska. Na przykład Bielszowice na swoich banknotach zamieściły mapę obszaru plebiscytowego, zaś ziemie położone bardziej na zachód nazwały nie Niemcami a Śląskiem, licząc na odruch patriotyzmu wśród miejscowego społeczeństwa. Zarząd gminy Bielszowice emitował wcześniej pięciokrotnie banknoty zastępcze i wówczas pełniły one swoją podstawową funkcję usprawnienia obiegu handlowego.

Również Kędzierzyn – Pogorzelec, który zamieścił na swoim banknocie rysunek mostu wysadzonego przez powstańców śląskich, emitował wcześniej banknoty dla ich zasadniczej funkcji.

Podobnie Głogówek, który emitował czterokrotnie banknoty zastępcze, na jednej z nich zamieścił element propagandy. Banknot ten przedstawiał człowieka na tle zabudowań miasta a całość opłatana była pajęczyną. Twórcą tej sieci był pajak posiadający na odwłoku orła – godło polskie i napis OPPERSDORF. Była to agitacja przeciwko rodzinie Oppersdorfów, którzy reprezentowali na terenie Głogówka propolską orientację.

Wymienione tu banknoty zawierały pojedyncze elementy propagandy, emisja banknotów gorzowskich od początku była pomyślana jako ulotka polityczna, stąd nowa jej funkcja propagandowa.

Jestem przekonany, że dotarcie do pełnego zasobu pieniądza zastępczego ujawni tę nową, polityczną funkcję w szerszym wymiarze. Ale to nie koniec przypisywania pieniądzu zastępczemu nowych funkcji. Jest nim także jedna z jego funkcji społecznych – kolekcjonerstwo oraz przekaz ikonograficzny. Kolekcjonerstwo papierowego pieniądza

10 W. Lesiuk, *op. cit.*, s. 67.

11 Ibidem, przypis 122, s. 67

zastępczego jest sygnalizowane w literaturze¹², największe rozmiary przybrało ono w Bawarii, istniało ono także na Śląsku. Stąd podnoszony już wcześniej wygląd banknotu, staranna szata graficzna, zamieszczane na banknotach legendy, narracyjne obrazki i liczne zabytki architektury. Obie emisje gorzowskiego pieniądza były również adresowane do kolekcjonerów. Na powierzchni rewersu, przy lewej dolnej krawędzi emitent zamieścił sylaby, które tworzą napis La – nds – be – rg – in – O/S. Kolekcjoner, który zebrał i ułożył w kolejności całą nazwę miasta, miał przed sobą komiks. Być może gloryfikujący niemieckie rządy na Górnym Śląsku, a być może wyszydzający propolskie dążenia społeczeństwa i ukazujący w krzywym zwierciadle młode państwo polskie. Aby to udowodnić, potrzeba dysponować bardzo dużą ilością gorzowskich banknotów.

Podziękowania kieruję pod adresem p. Jana Piecha – oleśnianina, kolekcjonera notgeldów, za użyczenie swoich zbiorów. Korzystałem również ze zbiorów notgeldów Wojewódzkiej Biblioteki w Opolu.

**Пропагандистская функция суррогатных денег,
на примере городской эмиссии Гожува Слёнского
Резюме**

Автор представляет малоизвестную эмиссию бумажных денежных суррогатов магистрата города Гожув Слёнски (опольский регион). Это касается суррогатных городских бонов выпущенных в 1921 году. Эмиссия была связана с проведением плебисцита о принадлежности Силезии к Польше или Германии. Боны отображают пропагандистский характер эмиссии.

¹² W. Lesiuk, *op. cit.*, s. 81.

Emisja pieniądza zastępczego Gorzowa Śląskiego





